

УДК 82.0:82-1/9

DOI 10.35433/philology.1 (104).2025.18-28

ВЗАЄМОДІЯ ЖАНРОВИХ СИСТЕМ ЯК ПРОБЛЕМА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

М. Б. Лановик*, З. Б. Лановик**

У статті порушено проблему визначення поняття жанрової системи та взаємодії жанрових систем у літературі. На основі аналізу навчальних та довідкових видань із літературознавства констатовано необхідність чіткішої дефініції терміна "жанрова система" та відмежування цього терміна від поняття "жанрової класифікації".

Послугуючись концепцією жанрових систем Нонни Копистянської, автори пропонують внести уточнення, зокрема доповнити її ще одним складником – жанровою системою національної літератури. Метою дослідження постає осмислення взаємодії жанрових систем на різних рівнях: жанрова система автора, жанрова система напряму / епохи, національної літератури й у глобальних масштабах – Заходу і Сходу в їх взаємодії. На прикладах із різних національних літератур та культурно-історичних епох розглянуто процеси впливу авторської системи жанрів на жанрові системи вищого рівня – у межах однієї національної культури та в міжнаціональному контексті. При цьому враховано не лише літературознавчі параметри, а й культурологічні, ідеологічні тощо.

Використання герменевтичного підходу із залученням ширших контекстів, культурно-історичного, психологічного методів, індукції та дедукції дає змогу розглядати проблему від найменших виявів до ширших явищ і узагальнень та у зворотному порядку – від загального до одиничного; залучення методів системного аналізу увиразнює цю проблему багатогранно та з урахуванням широких культурних та часових пластів.

У висновках констатовано, що приклади численних взаємодій, зокрема міжнаціональних впливів, виводять дослідження на вищий рівень – між сферами більшого узагальнення поза межами красного письменства, що в перспективі може бути предметом розгляду окремої наукової розвідки.

Ключові слова: жанр, класифікація, жанрова система літератури, автор, культурно-історична епоха, національна література, вплив, взаємодія.

* доктор філологічних наук, професор
(Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка),
m-z@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1261-120X

** доктор філологічних наук, професор
(Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка),
m-z@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3260-9887

INTERACTION OF GENRE SYSTEMS AS A PROBLEM OF LITERARY STUDY

Lanovyk M. B., Lanovyk Z. B.

The article raises the conceptual problem of a genre system and the interaction of genre systems in literature. Based on the analysis of educational and reference publications in literary studies, the authors state the necessity of a clearer definition of the term "genre system" and the separation of this term from the concept of "genre classification". Using the concept of genre systems of Nonna Kopystyanska, the authors propose to make clarifications, in particular to supplement it with one more component – the genre system of national literature. "

The **goal** of the study is the understanding of the interaction of genre systems at different levels: the genre system of the author, the genre system of the movement / era, national literature and on a global scale – of the West and the East in their interaction. Using examples from different national literatures and cultural-historical eras, the processes of influence of the author's system of genres on genre systems of a higher level are considered – within one national culture and in an international context. At the same time, not only literary peculiarities are taken into consideration, but also cultural, ideological, etc.

The use of a hermeneutic approach with the involvement of wider contexts, cultural-historical, psychological **methods**, as well as induction and deduction makes it possible to consider the problem from smaller findings to broader phenomena and generalizations and vice versa – from the general to the singular; the involvement of methods of system analysis enables to present this problem multifacetedly and taking into account broad cultural and temporal strata.

The **conclusions** state that examples of numerous interactions, bring research to a higher level – between spheres of greater generalization outside the boundaries of literature, which in the future can be the subject of a separate scientific investigation.

Keywords: genre, classification, genre system of literature, author, cultural and historical era, national literature, influence, interaction.

Постановка проблеми. Розвиток літератури та інших мистецтв упродовж ХХ – початку ХХІ сторіччя відбувався під знаком тотального експериментування, посиленого засилля ідей деконструктивізму, унаслідок чого саме поняття "жанру" набуло безлічі нових прочитань. Як окреслено в науковій монографії Тетяни Бовсунівської "Основи теорії літературних жанрів" [2], автори кожної з цих теорій зосереджувалися на різних рисах та домінантах жанру: форми, структури, функціональності, сприйняття, комунікативності, модальності, інтертекстуальності та ін., аж до умовного заперечення жанру як такого. Ці ідеї у своїй сукупності щораз більше розмивали, стирали межі самого терміна "жанр".

Ще критичнішою бачиться ситуація щодо **постановки проблеми** про поняття "жанрової системи", яким спорадично оперують окремі науковці, однак без чіткого (за окремими винятками) визначення, що під цим поняттям мають на увазі. Майже у всіх українських підручниках та

навчальних посібниках зі вступу до літературознавства та теорії літератури, які фігурують у сучасному освітньому просторі, немає відомостей про жанрові системи.

Цим зумовлена **актуальність** запропонованого дослідження та його **новизна**.

Мета статті полягає в тому, щоб окреслити поняття жанрової системи в літературі, а також проблему взаємодії жанрових систем. Використання *герменевтичного підходу* із залученням ширших контекстів, *культурно-історичного, психологічного методів, індукції та дедуції* дасть змогу розглядати проблему від найменших виявів до ширших явищ та узагальнень та у зворотному порядку – від загального до одиничного, а також залучення *методів системного аналізу* допоможе окреслити цю проблему багатогранно та з урахуванням широких культурних та часових пластів.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Як уже зазначено, сьогодні в навчальній, та й науковій, літературі про жанрову систему мовиться спорадично. У "Вступі до літературознавства" Марія Моклиця [11], як й інші автори навчальної літератури з основи науки про красне письменство, у розділі "Художній твір" пропонує підпункт "Жанри", у якому окреслює основні відомості про генерику, аналізуючи кожен жанр окремо. І це виправдано, адже курс спрямовано на студентів-початківців, які лишень осягають ази науки про літературу. Однак і в підручниках із теорії літератури зберігається схожа тенденція. У навчально-методичному посібнику "Основи теорії літератури" Василя Пахаренка [12] уміщено розділ "Жанрова система літератури", однак жанрову класифікацію здійснено за літературними родами та жанрами осібно. Автори "Теорії літератури" Олександр Галич, Віталій Назарець, Євген Васильєв [3] теж пропонують вивчати кожен рід і жанр літератури окремо, утім, уміщують підрозділ "Система епічних жанрів", але надалі про ліричні чи драматичні жанри не говорять як про систему. Натомість у навчальному посібнику "Нариси з теорії літератури" Василя Іванишина [4] автор пише про "жанрову систему лірики" [4: 230], водночас зазначає про "сукупність жанрів епосу" [4: 229] та "сукупність жанрів драми" [4: 230], що дає підстави для висновку про те, автор під системою жанрів має на увазі лише їх сукупність. Навчальний посібник "Теорія літератури і основи естетики" Надії Ференц [14] не містить згадок про жанрову систему. Натомість у підручнику "Основи літературознавства" цієї самої дослідниці [13] мовиться про те, що "динаміка жанрового розвитку приводить до руйнування старої системи жанрів" [13: 234], однак ні до того, ні після того немає пояснення, що автор розуміє під поняттям жанрової системи та її руйнуванням.

У цьому контексті дещо вирізняється навчальний посібник Петра Білоуса [1], у якому автор хоч і

не деталізує й не розгортає надалі цю думку, однак дає власне визначення жанрової системи, пропонуючи її "розглядати як стійку єдність жанрових форм у синхронному аспекті, коли ці форми існують у єдиному художньо-світоглядному просторі, контактують між собою, мають певні зв'язки, притягання й відштовхування. Вона притаманна певному типові літературної творчості (бароко, класицизм, сентименталізм, романтизм, реалізм, модернізм) і характеризується спільними тематичними, сюжетними, образними, художньо-виражальними параметрами" [1: 138].

Аналіз фахової довідкової літератури теж підтверджує думку про те, що проблема жанрових систем в українському академічному просторі потребує значного доопрацювання. У "Літературознавчому словнику-довіднику" [10] статті про жанрову систему не вміщено. Натомість у "Літературознавчій енциклопедії" [9], яку уклав Юрій Ковалів, наявні дві статті – "Жанрова система" [9: 1: 366] та "Система жанрів" [9: 2: 399], що змушує вважати, що автор вбачає в цих термінологічних окресленнях різні явища. Крім того, пропонує різне етимологічне походження термінів. Автор зазначає, що термін "Жанрова система" походить від лат. *genus*: рід, плем'я і грец. *systema*: утворення – "стійка єдність жанрових форм, сформована за тематикою, на відміну від жанрової типології пов'язана за синхронним та діахронним принципом на підставі ціннісних орієнтацій письменника та реципієнта, що набули нормативного вигляду. Синхронний принцип зумовлює її розбудову за відштовхуванням-притягуванням, з тематичною змістовністю жанрів, сукупність яких виявляє їхню багатоаспектність, де кожен вектор може бути визначальним. Ідеться про традиційні форми її зберігання, тобто про фольклор та класику, того чи того автора як суб'єкта жанрової системи, відповідно – літературної школи та напряду, національного письменства,

жанрової модальності, родової ознаки, функціональних та просторово-часових аспектів тощо. Діахронний принцип є підставою для фіксації еволюції жанрів, які за певного періоду історії літератури можуть набувати домінантного статусу у порівнянні з іншими" [9: 1: 366]. "Система жанрів" як термін літературознавства, на думку Ю. Коваліва, походить від грец. *systema*: утворення і франц. *genre*: рід вид і постає як "єдність і зв'язок жанрів на підставі поетики, художньої та нехудожньої функціональності" [9: 2: 399]. Це поняття "передбачає класифікацію жанрів, але не зводиться до неї, сприяє їхньому групуванню за родовими та видовими ознаками, виявляє схильність до синтетичних утворень, висвітлює еволюцію жанрових утворень" [9: 1: 366].

Про те, що автор у двох випадках, можливо, мав на увазі те саме явище, свідчить той факт, що в статті "Система жанрів" він згадує працю Нонни Копистянської "Жанр, жанрова система у просторі літературознавства" [5], ототожнюючи тим самим терміни "Система жанрів" та зафіксованого в назві монографії львівської дослідниці "жанрової системи".

Невизначеність щодо терміна "система жанрів" посилюється ще й тим фактором, що в багатьох випадках систему жанрів ототожнюють із жанровою класифікацією.

У "Лексиконі загального та порівняльного літературознавства" [8], який містить найрозлогішу й найґрунтовнішу з усіх сучасних українських довідкових видань статтю про жанрову систему літератури, не вміщено статті про класифікацію, а це, очевидно, є незаперечним свідченням того, що автори ці поняття вважають синонімами.

У "Літературознавчій енциклопедії" зазначено, що "Класифікація (нім. *Klassifikation*, від лат. *classis*: розряд і *facere*: робити) – логічний прийом, що полягає у розподілі літературних понять або явищ за спільними (істотними) ознаками з утворенням певної **системи** класів [виділений

курсив наш.] даної сукупності цих понять або явищ. <...> За класифікацією часткові поняття потрібно розташовувати поруч, згруповуючи схожі, що відрізняються від інших. Ступінь спорідненості та взаємної залежності елементів зумовлений принципом їх розташування" [9: 1: 484]. У той же час "Систематизація" визначається як "процес зведення розрізнених знань в єдине наукове ціле (систему). У літературознавстві систематизація застосовує засоби **класифікації** художніх явищ [виділений курсив наш.], аналіз та синтез їх істотних властивостей, має форму теорії літератури або наукової гіпотези" [9: 2: 399].

Утім, як було зазначено вище, Ю. Ковалів пропонує також розуміння того, що поняття системи жанрів "передбачає класифікацію жанрів, але не зводиться до неї". Тобто має бути ще додатковий чинник, який дає підставу для того, щоб класифікація могла бути одночасно й системою: "Необхідною умовою систематизації є обґрунтування фундаментальної ідеї, що логічно об'єднує часткові знання. Вихідними в розбудові такого цілісного утворення мають бути відповідні продуктивні принципи, оскільки логічні системи не можуть подати вичерпну картину об'єктивних закономірностей художньої дійсності" [9: 2: 399].

Цей принцип і щодо інших сфер людського знання пропонує "Філософський енциклопедичний словник" [15], виданий під егідою Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, де, зокрема, мовиться, що "Система (від грецьк. – поєднання, утворення) – сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія. Якісні характеристики цих елементів становлять зміст системи, сукупність закономірних зв'язків між елементами – внутрішню форму, або структуру системи" [15: 583]. Елементами системи мають бути такі, що "вступають між собою у взаємодію, ...

виконують спільну функцію. ... Для об'єктів, які характеризуються як система, найважливішими рисами є внутрішня розчленованість та функціональна цілісність" [15: 583].

До проблеми визначення тих факторів, які забезпечують функціональну цілісність системи, звертається Нонна Копистянська в монографії "Жанр, жанрова система у просторі літературознавства" [5]. Зокрема, у розділі 1.3. *Поняття "жанрова система"* дослідниця зосереджується на домінантах, які забезпечують внутрішню взаємодію елементів системи й уможливають її цілісне функціонування: "У системі відбувається складна взаємодія, а не просто поєднання. Завдання під час вивчення системи полягає у виявленні специфічного характеру, особливостей цієї взаємодії у виділенні системоутворювальних елементів і домінант, у розумінні ієрархії, яка створюється всередині системи" [5: 61]. При цьому авторка виокремлює чотири сфери, "що вливаються одна в одну, в одному напрямку <...> розширюючи, а в іншому – звужуючи це поняття. *Сфера 1.* Жанрова система літератури. *Сфера 2.* Жанрова система літературної епохи, напряму. *Сфера 3.* Жанрова система літературної епохи, напряму національної літератури. *Сфера 4.* Жанрова система у творчості окремого письменника" [5: 61]. Відтак для жанрової системи автор, епоха, напрям, національна література постають об'єднаними принципами – особистісними, часовими, просторовими. Вибудовуючи її внутрішню логіку, вони роблять систему чимось більш значущим, ніж проста класифікація, яка передбачає номінальний поділ на групи, види і підвиди, що просто співіснують і не обов'язково повинні пов'язуватися між собою спільною ідеєю чи взаємодією.

Загалом розуміючи логіку авторки, маємо намір внести певне уточнення, бажане для побудови цілісної картини аналізованої проблематики. Маємо на увазі необхідність акцентувати на системі жанрів національної

літератури як окремого феномену. Ця система є меншою за жанрову систему літератури (Сфера 1) загалом. Щодо останнього можна посперечатися з дослідницею, адже важко уявити собі таку єдину світову цілісність, навіть якщо й розуміти її як систему систем. Якщо ж говорити про внутрішню логіку та взаємозв'язки між усіма елементами системи, то теж не завжди можна (а то й цілком неможливо) знайти об'єднанчі чинники між жанрами національних літератур Далекого Сходу, Європи та Латинської Америки. Натомість говорити про жанрову систему літературної епохи, напряму, національної літератури (Сфера 3) без акцентування жанрової системи національної літератури теж не цілком правильно, адже в кожному випадку цю меншу парадигму варто співвідносити з широкою парадигмою національного літературного досвіду. Тому в подальшому дослідженні пропонуємо не випускати з уваги жанрової системи національної літератури як окремої складової досліджуваного предмета.

Жанрову систему літератури професор Н. Копистянська розглядає в такому ключі: "Йдеться про всі жанри і жанрові різновиди, які сформувалися й існували в різний час і в різних літературах. Найбільш узагальнене, найбільш широке поняття застосоване до всієї літератури як виду мистецтва, відмінного від інших видів мистецтва... У жанрову систему сфери 1 входить все, що будь-коли з'являлось у літературі, тому вона постійно лише збільшується, у ній з'являється нове, але залишається і те, що було у минулому" [5: 62]. Навіть якщо й розглядати це явище як систему систем, у такому вияві воно більше тяжіє до класифікації чи каталогу наявних жанрів у різних національних літературах і розпадатиметься саме за цим параметром. Як було окреслено вище, оминати увагою жанрову систему національної літератури неможливо, тому й пропонуємо все ж таки говорити про *жанрову систему національної літератури*, де

внутрішнім об'єднавчим принципом буде національна картина світу з певним типом культурно-історичного досвіду та світочуття – те, що свого часу Й. Г. Гердер окреслював як "дух народу".

Жанрову систему літературної епохи, напряму дослідниця окреслює в історичній площині, з урахуванням того, що, як і жанри, жанрові системи змінюються історично: "Зміни відбуваються і в структурі жанрів, і в функції, яку вони виконують, у зв'язках між ними. У кожному епоху в кожному напрямі виникають свої жанрові системи зі своєю ієрархічною співвіднесеністю, співпідлеглістю, своїми домінантами, системи спадкоємно пов'язані з системами інших епох і напрямів, але відмінні від них. І самі *жанроутворювальні* і *системоутворювальні* принципи складаються й діють у кожному літературному напрямі по-іншому, залежно від естетичних вимог, сприйняття життя, уявлення про художника і його працю, комплексу зв'язків мистецтва з дійсністю, від тієї функції багатофункціонального мистецтва, яка є головною у цей період" [5: 66-67]. Не другорядну роль при цьому відіграють філософські теорії певної доби, які стають основою кожного літературного напрямі, впливають на вибір жанрів, відповідно – на формування жанрової системи.

Жанрова система літературної епохи, напряму національної літератури конкретизує попередню сферу у вузких масштабах, а саме з урахуванням культурних традицій, історико-суспільних відносин, національної специфіки кожної епохи чи напрямів, що в ній зароджуються і функціонують. Тут важливу роль відіграють порівняльні тенденції різних національних літератур щодо формування, змін і тривалості різних стадій стильових напрямів, які, як відомо, у різних літературах заявляють про себе по-різному. Такі зіставлення дають змогу виявити спільні та відмінні риси, специфічні ознаки епохи / напрямі у кожній із літератур.

Основну думку вченої щодо цієї сфери вбачаємо в таких словах: "Дуже важливим є питання про генетичні і типологічні форми спадковості духовної культури, національної інтерпретації світового досвіду і про те, як ця культура виникає: внаслідок простого збагачення чи протидії. Напрям або жанр, що сформувалися в одній літературі, переходять в іншу лише тоді, коли для цього існують внутрішні передумови, причому чуже стає своїм тільки під час його злиття із національними традиціями і потребами, тому воно може набувати інших форм і функцій" [5: 74].

Жанрова система у творчості окремого письменника має свій об'єднувальний чинник – вияв його неповторної індивідуальності, адже саме в цих межах вона формується й осмислюється. Н. Копистянська звертає увагу на те, що в процесі дослідження творчості письменника літературознавці не завжди намагаються встановити "зв'язки між усіма жанрами, до яких звернувся автор" або ж розглядати кожен з них "як частину системи, що визначається діапазоном його таланту, його суспільними й естетичними інтересами" [5: 76]. Однак виявлення таких зв'язків дає змогу простежити, як письменник осмислює свою і чужу творчість, відтак – визначити його місце й роль у літературному процесі.

Окреслюючи специфіку названих сфер жанрових систем, львівська дослідниця не акцентує на їхній взаємодії. Порушуючи цю проблему, ми будемо прямувати у зворотному порядку, що дасть змогу розглядати процеси формування жанрових систем від нижчого рівня до вищого, від конкретних прикладів до ширших узагальнень.

Особливості *жанрової системи у творчості окремого письменника* зумовлені передусім тим, які жанри / жанрові різновиди в ній наявні: чи тільки ті, які обмежені одним родом літератури – епічним, ліричним, драматичним, чи наявне більше розмаїття різновидів і форм. Кожен

знаковий автор певної доби впливає на вибір жанрів і тем інших письменників свого часу. Однак, з огляду на проблему взаємодії, тут варто звернути особливу увагу на такий її вияв, що залишився поза увагою в згаданій вище монографії, як авторський жанр. Наприклад, жанр *ліро-епічної поеми* з поєднанням елементів епічного та ліричного первнів, яку увів у свою систему координат Джордж Гордон Байрон, був запозичений багатьма романтиками. Подолавши межі британського культурного простору, ліро-епічна поема перейшла й в інші національні літератури. Поширилася ця традиція й на українське письменство, зокрема, вона наявна у поемах Тараса Шевченка та інших романтиків.

Подібну ситуацію спостерігаємо ще з одним авторським жанром, який відкрив для європейського простору шотландець Вальтер Скотт, – з *історичним романом*. Як представник поневоленої нації, він віднайшов формулу збереження пам'яті про національне минуле Шотландії, Ірландії та Уельсу, закодувавши факти давньої історії, культури, народної пам'яті у формулі епічної пригодницької оповіді. Вдалість цього експерименту була підтверджена дуже швидко. Після виходу перших романів Вальтера Скотта письменники – представники поневолених націй – почали активно використовувати винахід шотландця у своїх національних літературах. Пантелеймон Куліш як зачинатель цієї традиції в українському письменстві (роман "Чорна рада") спеціально вивчав англійську мову для того, щоби читати твори свого шотландського попередника в оригіналах.

Через увагу до історичного минулого в добу Романтизму зріс також інтерес до *історичної драми* як особливого жанру в авторській системі Вільяма Шекспіра. Цей сплеск зацікавлення минулим посилили загальні настрої романтичної епохи. Така традиція найперше утвердилася у французькій драматургії завдяки передмові Віктора

Гюго до його драми "Кромвель", у якій він чітко обґрунтував ключові принципи історизму. Микола Костомаров, як і Пантелеймон Куліш, вивчав англійську мову для того, щоби читати твори Великого Барда, і за подібним принципом створив український варіант історичної драми (зокрема, у таких зразках, як "Переяславська ніч", "Сава Чалий" та "Кремуцій Корд"). У них український автор теж міг вдатися до політичного підтексту та проєктувати розгляд низки ідеологічних проблем на ситуацію тогочасного суспільства.

У цих прикладах бачимо, як зміни в авторській системі жанрів впливають не лише на системи жанрів інших авторів, а й на *жанрові системи культурно-історичної епохи, мистецького напрямку чи національної літератури*: ліро-епічна поема байронівського типу, історичний роман вальтер-скоттівського зразка та історична шекспірівська драма великою мірою стали основою жанрової системи Романтизму у багатьох країнах Європи, зокрема й в українському його варіанті.

Пропри те, що визначення й аналіз жанрових систем автора, напряму чи епохи позірно має вигляд суто теоретико-літературної проблеми, вони містять чіткі ідеологічні параметри. Наприклад, в епохи великих потрясінь на перший план виходять високі жанри – епосу, трагедії (як-от у часи Пелопоннеських війн у Стародавній Греції) або ж ті, які дають змогу передати духовну та моральну глибину й відповідають тематиці війн, революцій тощо (у часи Французької революції, Першої та Другої світових війн). У періоди безтурботності переважають розважальні жанри – комедія, пастораль (в епоху Рококо), белетристика. Засилля гумористичних жанрів із вираженими елементами вульгарності чи тривіальності та жанрів видовищно-сміхової культури може вказувати на часи деградації суспільства (наприклад, у часи занепаду Римської Імперії). У процесі взаємодії цей ідеологічний складник

ще більше увиразнюється: зокрема, історичний роман вальтер-скоттівського зразка з акцентованим компонентом історичної правди та достовірності описуваних подій запозичують підневільні літератури, для яких збереження національної пам'яті, історичного минулого, власної культурної ідентичності надзвичайно важливі. У середовищі імперських націй цей жанр трансформується в суто розважальний пригодницький псевдоісторичний роман з акцентом на авантюристичності, любовних колізіях та інтригах (зокрема, у творчості Олександра Дюма). Тому жанрові системи певних епох і культур – чіткі маркери стану тогочасного суспільства й рівня національного самоусвідомлення.

Про взаємодію жанрових систем на рівні епохи чи стильового напрямку можна говорити у двох вимірах: синхронному та діахронному. Перший випадок частково проілюстрований прикладами вище: романтичні настрої ширилися європейським континентом дуже швидко. Цьому сприяли тісні контакти між письменниками різних національностей, знання мов, кращі умови листування, явища еміграції. Зокрема, значна частина французької еліти, утікаючи від переслідувань унаслідок низки революцій, переїхала до Німеччини, Великобританії чи іншої країни (у цьому зв'язку показовою буде творчість мадам Жермени де Сталь, яка вплинула на жанрову систему романтичної доби багатьох народів); а, наприклад, польські митці, шукаючи захисту від жахливих репресій царської московської жандармерії після придушення повстань у Польщі, опинилися у Франції (досить назвати навіть окремі імена, як-от: Юліуш Словацький, Ципріан Норвід чи Фридерік Шопен), що мало незаперечний вплив на польську систему Романтизму. Сприяли цьому й інтенсивні студії з перекладознавства, посилений інтерес до чужих мов і культур [6].

Класичний приклад діахронного виміру взаємодії жанрових систем – у

віддзеркаленні літературних традицій Античності в епохи Ренесансу та Просвітництва: звернення до традиційних трагедії та комедії, повернення інтересу до оди, елегії, загалом жорстких форм, що посилювалося значною популярністю александрійського вірша.

Якщо ж намагатися збагнути взаємодію жанрових систем на міжнаціональному рівні в глобальних масштабах, то яскравим прикладом будуть явища на межі великих цивілізацій – Заходу та Сходу. Унаслідок хрестових походів в епоху Середньовіччя, коли представники західних земель десятками років перебували в східному просторі, у Європі з'явилися нові пласти літератури, зокрема лицарський роман, який часто набував поетичних форм за аналогією до східних поем, а також куртуазна любовна лірика трубадурів та менестрелів (до того ж, як засвідчують дослідження, то й рима з'явилась у західній літературі під впливом арабської традиції).

Після кількох ренесансних століть цей інтерес до Сходу знову повернувся на західні землі. Сприяли цьому різні фактори: зацікавлення екзотичними країнами внаслідок нових географічних відкриттів, політичні інтереси імперій, мода на схід при французькому дворі Людовіка XIV та Людовіка XV, що мала вплив на інші монарші двори Європи. А з літературних чинників особливу роль відіграли твори Шарля Луї Монтеск'є, особливо "Перські листи" (1721), поема в прозі "Кнідський храм" (1725), східні повісті "Арзас і Ісмені" (1742) та "Правдива історія. Орієнтальна оповідь" (бл.1723 – 1738). Вони значно вплинули на ліризацію прози та окреслили філософські її орієнтири, що знайшло продовження в таких творах Вольтера, як філософська повість "Заді" (1747), "Вавилонська царівна" (1768), трагедія "Магомет" (1742) та ін.

Орієнталізація західного простору продовжилася також у німецькому письменстві під впливом досліджень Й. Г. Гердера, що в літературі

означилося виданням "Західно-Східного дивану" Й. В. Гете, і згодом привнесло низку східних жанрів – газелі, касиди, ліро-епічної поеми та ін. Можливо, саме ця тенденція стала основною в процесі створення поеми байронівського типу, як і низки "східних поем" у різних національних літературах. Східна поема як жанр, що найвиразніше виявив себе спершу у творчості Дж. Г. Байрона ("Лара", "Гяур", "Корсар", "Абідоська наречена" та ін.), з часом з'явилась і в українській літературі – у творчості П.Куліша [7]. До речі, можна говорити й про зворотний зв'язок – східних поем Байрона зі слов'янським світом, адже до цього циклу належить також поема "Мазепа".

Так виявляється роль міжнаціональних взаємовіддзеркалень у становленні творчості окремого автора, засвідчуючи існування мережі взаємодій між жанровими системами різного рівня – від авторської до загальнонаціональної чи навіть цивілізаційної, як-от Захід – Схід.

На східні тенденції в Європі впливали й переклади Біблії, що охоплює описи Вавилону, Єгипту, Сирії, Юдеї, Ізраїлю та інших культур, а також переклад Антуана де Галлана збірки казок "1001 ночі" (у низці європейських країн "Арабські ночі"), де поєднались традиції індо-іранського, арабського, багдадського, єгипетського та інших культурних просторів. А. де Галлан перекладав цей корпус казок французькою мовою впродовж 1704 – 1717 рр. і вихід збірки відіграв важливу роль у тих національних літературах, де автори визнавали цю книгу як джерело натхнення. Під її впливом у письменстві Європи утвердився жанр *літературної казки*. Вільгельм Гауф видав три томи "Казок для синів і дочок вельможних станів" (1825 – 1828), куди увійшли такі східні стилізації, як "Халіф-лелека", "Караван", "Александрійський шейх та його невірники", "Маленький Мук" та ін. Роберт Луїс Стівенсон у 1882 р. написав "Нові арабські ночі" у двох томах, а згодом – роман "Острів

скарбів", який започаткував у прозі пригодницьку традицію східного типу. Цей переклад активізував дослідження народних казок у всіх країнах Європи, зокрема були видані "Німецькі казки" Якова та Вільгельма Гримальді. Літературні казки Шарля Перро, Ганса Крістіана Андерсена, Оскара Вайлда є продовженням цієї ж традиції.

В українській літературі під впливом європейських запозичень, а також у результаті наукових досліджень В. Гнатюка, М. Драгоманова, І. Франка, А. Кримського та інших орієнталістів з'явилися такі авторські твори, як "Скривджені і нескривджені (індійська казка)" І. Нечуя-Левицького, "Коли ще звірі говорили", "Фарбований лис", "Лис Микита", "Абу-Касимові капці", "Коваль Бассім" І. Франка (частина з них у поетичній формі, як це прийнято й у східних джерелах), "Лелія" Лесі Українки та ін. Були переосмислені й європейські відлуння східних текстів. Зокрема, Олександр Олесь з арабських казок переклав "Рибалка і заморожене царство", "Подорожі Сіндбада-морехода", "Лампа Аладдіна", а з творів Вільгельма Гауфа – "Пригоди з Саїдом", "Казка про Каліфа-лелеку", "Фатьма-невольниця", "Як Лабакан переодягся принцом" та ін.

Зі збірника казок "1001 ночі" європейська традиція запозичила не тільки нові жанрово-тематичні параметри, а й такі елементи, як орнаментальний стиль, прийом обрамлення, оповідь в оповіді, кільцева оповідь, ліризована проза, мозаїчність побудови, фрагментарність тощо.

Висновки й перспективи дослідження. Проаналізовані приклади міжнаціональних впливів виводять аналіз на вищий рівень простору взаємодій – між сферами більшого узагальнення поза межами красного письменства – між літературою та фольклором, літературою та сакральними жанрами, літературою та жанровими системами інших виявів культури, що в перспективі може бути предметом окремого дослідження.

На цьому етапі робимо такі висновки: жанрова система як явище літератури не тотожна жанровій класифікації і, на відміну від неї, має містити об'єднувальний фактор функціонування певної системи; таким чинником можуть бути творчість окремого письменника, національна традиція, стильовий напрям, епоха; відтак можна говорити про жанрові системи у творчості окремого автора, стильового напрямку, епохи, національної літератури, літератури як спільного міжкультурного простору. Як засвідчує наше дослідження, ці системи

взаємодіють одна з одною та впливають як від окремих випадків до більш загальних, так й у зворотному напрямку, що формує мережу взаємодій у просторі літературних практик. Наступним етапом має бути розгляд взаємовпливів літературних жанрових систем із позалітературними виявами культури.

Ця невелика розвідка є лише постановкою проблеми, яка ще потребує значних доопрацювань. Подальша розробка окресленого кола питань у літературознавчих студіях бачиться актуальною й важливою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоус П. Вступ до літературознавства. Київ: ВЦ "Академія". 2011. 336 с.
2. Бовсунівська Т. Основи теорії літературних жанрів. Монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". 2008. 519 с.
3. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Підручник. За науковою редакцією О.Галича. Київ: Либідь. 2001. 488 с.
4. Іванишин В. Нариси з теорії літератури. Навчальний посібник. Київ: Видавничий центр "Академія". 2010. 256 с.
5. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: Монографія. Львів: ПАІС, 2005. 368 с.
6. Лановик М. Художній переказ: діалог національних культур, історичних епох та мистецьких світів. *Вісник львівського університету*. Серія філологічна. Вип. 33. Частина 2. Львів: Львівський націон. університет імені Івана Франка. 2004. С.184–190.
7. Лановик М., Лановик З. "Східні поеми" П. Куліша на перехресті азіатського містицизму і європейського романтизму. *Слово і Час*. 2019. № 8. С. 57–75.
8. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
9. Літературознавча енциклопедія: У 2-х т. Автор-укладач Ковалів Ю. І. Київ: ВЦ "Академія", 2007. Т. 1. 608 с.; Т. 2. 624 с.
10. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р. Т., Коваліва Ю. І., Теремка В. І. Київ. ВЦ "Академія". 2006. 752 с.
11. Моклиця М. Вступ до літературознавства. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки. 2011. 468 с.
12. Пахаренко В. Основи теорії літератури. Навчально-методичний посібник. Київ: Генеза. 2009. 296 с.
13. Ференц Н. Основи літературознавства. Підручник. Київ: Знання. 2011. 431 с.
14. Ференц Н. Теорія літератури і основи естетики. Навчальний посібник. Київ: Знання. 2014. 511 с.
15. Філософський енциклопедичний словник. Наук. ред. Л. Озадовська, Н. Поліщук. Київ: Абрис. 2002. 742 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bilous, P. (2011). *Vstup do literaturoznavstva* [Introduction to literary studies]. Kyiv: "Akademiia". 336 p. [in Ukrainian].

2. Bovsunivska, T. (2008). *Osnovy teorii literaturnykh zhanriv. Monohrafiia* [Basics of the theory of literary genres. Monograph]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichniy tsentr "Kyivskiy universytet". 519 p. [in Ukrainian].
3. Halych, O., Nazarets, V., Vasyliiev, Ye. (2001). *Teoriia literatury. Textbook* [Theory of literature. Handbook]. Ed. by O.Halych. Kyiv: Lybid. 488 p. [in Ukrainian].
4. Ivanyshyn, V. (2010). *Narysy z teorii literatury. Navch. Posibnyk* [Essays on the theory of literature. Study guide]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiia". 256 p. [in Ukrainian].
5. Kopystianska, N. (2005). *Zhanr, zhanrova systema u prostori literaturoznavstva: Monohrafiia* [Genre, genre system in the area of literary studies. Monograph]. Lviv: PAIS. 368 p. [in Ukrainian].
6. Lanovyk, M. (2004). *Khudozhnii pereklad: dialoh natsionalnykh kultur, istorychnykh epokh ta mystetskykh svitiv* [Artistic translation: dialogue of national cultures, historical eras and artistic worlds]. *Visnyk lvivskoho universytetu. Seriia filolohichna*. Iss. 33. Part 2. Lviv: Lvivskiy natsion. universytet imeni Ivana Franka. Pp. 184–190. [in Ukrainian].
7. Lanovyk, M., Lanovyk, Z. (2019). "Skhidni poemy" P.Kulisha na perekhresti aziatskoho mistytsyzmu i yevropeiskoho romantyzmu ["Oriental poems" by P.Kulish at the crossroads of Asian mysticism and European romanticism]. *Slovo i Chas*. No. 8. Pp. 57–75. [in Ukrainian].
8. *Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva* (2001). [Lexicon of general and comparative literature]. Chernivtsi: Zoloti lytavry, 636 p. [In Ukrainian].
9. *Literaturoznavcha entsyklopediia* (2007). [Literary encyclopedia]. In 2 vol. Arranged by Kovaliv Yu. I. Kyiv: VTs "Akademiia". Vol. 1. 608 p.; Vol. 2. 624 p. [in Ukrainian].
10. *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk* (2006). [Literary dictionary-reference]. Ed. by Hromiak R. T., Kovaliv Yu. I., Teremko V. I. Kyiv. VTs "Akademiia". 752 p. [in Ukrainian].
11. Moklytsia M. (2011). *Vstup do literaturoznavstva*. [Introduction to literary studies]. Textbook for students of higher education institutions. Lutsk: Volynskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. 468 p. [In Ukrainian].
12. Pakharenko, V. (2009). *Osnovy teorii literatury*. [Basics of the theory of literature]. Educational and methodological manual. Kyiv: Geneza. 296 p. [in Ukrainian].
13. Ferents, N. (2011). *Osnovy literaturoznavstva*. [Basics of the literary studies]. Textbook. Kyiv: Znannia. 431 p. [in Ukrainian].
14. Ferents, N. (2014). *Teoriia literatury i osnovy estetyky*. [Theory of literature and basics of aesthetics]. Study guide. Kyiv: Znannia. 511 p. [in Ukrainian].
15. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* (2002). [Philosophical encyclopedic dictionary]. Ed. by L. Ozadovska, N. Polishchuk. Kyiv: Abrys. 742 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 12.02.2025

Схвалено до друку: 23.04.2025